

ETO: 821.112.2(436)-027.541
821.112.2(436.3)
DOI: 10.19090/hk.2024.4.37-51

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

ERLINGHAGEN Erika

Bécsi Egyetem
Finnugor Tanszék
Bécs, Ausztria
erika.erlinghagen@univie.ac.at
ORCID 0009-0000-5328-1895

A MAGYAR ÉS A HORVÁT NÉPCSOPORT A BURGENLANDI REGIONÁLIS IRODALOMBAN

Hungarian and Croatian Ethnic groups in the regional
Burgenland literature

Mađari i Hrvati u regionalnoj književnosti Burgenlanda

A kelet-ausztriai Burgenlandban három őshonos, az állam által elismert kisebbség él: a magyar, a horvát, valamint a roma népcsoport. Bár ezen népcsoportok mindegyike saját szépirodalommal rendelkezik, a nagyközönség számára ez kevésbé ismert, mivel elenyésző és tematikailag eléggé specifikus. Ugyanakkor a régió német nyelvű irodalma, amely sokkal szélesebb közönséghez jut el, gyakorta megjeleníti és tematizálja ezeket a népcsoportokat, kultúrájukat, nyelvüket. A tanulmányban négy regény kerül összehasonlításra, melyekben a burgenlandi magyar vagy a horvát népcsoport szerepel. Ezáltal láthatóvá válnak a különféle irodalmi reprezentációk, a klisékkel való bánásmódok és a többségi társadalomban létező képek a két népcsoportról.

Kulcsszavak: burgenlandi regionális irodalom, magyar népcsoport, horvát népcsoport

Az egykori Magyar Királyság területén élő magyar kisebbségek közül, amelyek ma Magyarország különböző szomszédos államai között oszlanak meg, talán az ausztriai magyar népcsoport, illetve annak kultúrája és irodalma az, amely eddig a legkevesebb tudományos megítélésben részesült, főként magyar viszonylatban. Ennek okai részben bizonyára a magyar népcsoport kis létszámában¹ és a népcsoporton belül bekövetkezett tömeges nyelvvesztés-

¹ A 2001-es népszámlálás volt az utolsó, amelyen a köznyelvre is rákérdeztek: ekkor Ausztria-szerte összesen 25.884 osztrák állampolgárságú személy nyilatkozta, hogy a magyar nyelv- ►

ben keresendők. Ha azonban jobban körüljárjuk a témát, hamar kiderül, hogy itt történelmi, politikai és intézményi tényezők is szerepet játszanak, amelyek különösen a népcsoport láthatóságára, művészi kifejezőképességére és nem utolsósorban vitalitására voltak és vannak a mai napig negatív hatással. Bár a népcsoporton belül történnek erőfeszítések a nyelvvesztés visszaszorítására, valamint e közösség identitásának és kultúrájának életben tartására és továbbadására a jövő nemzedékek számára, mégis szükséges a tudományos kérdésfelvetés újragondolása annak érdekében, hogy ennek tárgyalására korszerű stratégiákat találjunk. A tudományok is (történelemtudomány, irodalomtudomány vagy a szociológia) jelentősen hozzájárulhatnak ehhez, nemcsak azzal, hogy bemutatják, hogy más népcsoportok Ausztriában hogyan küzdenek hasonló kihívásokkal, és hogyan élnek hasonló életkörülmények között, azaz olyan bevált példákat mutatnak be, amelyek érvelési kiindulópontként szolgálhatnak a politikai diskurzusban is, hanem azáltal is, hogy szélesebb fókuszot alkalmaznak, amikor a népcsoporttal, annak nyelvével és kultúrájával foglalkoznak. Ennek szellemében a jelen tanulmány a magyar népcsoport reprezentációival kíván foglalkozni az osztrák populáris irodalomban, pontosabban a burgenlandi regionális irodalomban, összehasonlítva azt a horvát népcsoport ilyen művekben való ábrázolásával. A magyar és a horvát népcsoport rövid bemutatása után néhány kiválasztott irodalmi példa kerül bemutatásra, amelyekben a két népcsoport különleges szerepet játszik. Megvizsgáljuk, hogy a két népcsoport irodalmi reprezentációi miben különböznek egymástól, és milyen okai vannak az esetleges eltéréseknek.

Két burgenlandi népcsoport és történelmi gyökereik

Burgenland Ausztria legfiatalabb tartománya, 2021-ben ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. A tartomány jellegzetességei – amelyeket a közéleti, politikai és médiadiskurzusban is gyakran hangsúlyoznak – a sajátos pannon táj, valamint a régió történelmében gyökerező multikulturalizmus és többnyelvűség. Ausztria hat autochton népcsoportja közül három él Burgenlandban, a horvát és magyar, valamint a roma népcsoport. A három népcsoport és a német nyelvű többségi lakosság közötti erőviszonyok Burgenland megalakulása óta lényegében stabilak: a Burgenlandban élő összesen 301.250 főből mintegy 35.000 fő tartozik a horvát népcsoporthoz, közel 4.500 fő a magyar népcso-

-
- ▶ vet használja köznyelvként. Közülük 10.686-an Bécsben, 4.704-en pedig Burgenlandban éltek (lásd <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/bevoelkerungsstand/historische-volkszaehlungen>).

porthoz és 3.000–3.500 fő a roma népcsoporthoz. Burgenlandot alapvetően a partneri szellem és a népcsoportok és a többségi lakosság közötti tiszteletteljes együttélés jellemzi. A népcsoportok és jogaik – ha eltérő mértékben is – mind a tartományi kormányprogramban, mind a burgenlandi közszolgálati műsorszórásban és egyéb regionális médiákban is jelen vannak.² Ez azonban nem jelenti azt, hogy néha ne kerülne sor ellenségeskedésre a népcsoportok között vagy egy népcsoporton belül. Ausztriában mindegyik népcsoport nagymértékben függ a szövetségi kancellári hivatal általi népcsoport-támogatástól, amelynek keretében a pénzeszközöket viszonylag kompetitív pályázati eljárás keretében osztják szét.³ Ezért minden népcsoportnak szüksége van egy erős intézményi hálózatra, reprezentatív és sikeres érdekképviselőkre, széles hatókörű médiára és egy élénk közösségre, amely a többségi lakosság számára is látható és pozitívan érzékelhető. Különösen az utóbbi pont számos különböző tényező eredménye, és ebben fontos szerepet játszhat a kulturális mező – mind a népcsoport kultúrája, mind a többségi kultúra azon kulturális termékei formájában, amelyek valamilyen módon reflektálnak vagy utalnak egy népcsoportra, vagy tematizálják azt.

A burgenlandi horvát népcsoport

A burgenlandi horvát népcsoport a 16. században telepedett le a mai Ausztria, Magyarország és Szlovákia határvidékén, valamint Dél-Morvaországban. Ma becslések szerint mintegy 50–60 ezer horvátul beszélő ember él ezeken a területeken, többségük a mai Burgenlandban és Bécsben. Ezzel a burgenlandi horvátok a legnagyobb elismert népcsoport Ausztriában.⁴

Ami a horvát népcsoport kultúrájának, írásbeliségének és nem utolsósorban irodalmának a fejlődését illeti, csak néhány fontos tényezőt említünk. A reformáció idején számos horvát nyelvű protestáns tanító és teológus tevékenykedett itt, s nekik köszönhetők az első horvát nyelvű kiadványok Burgenlandban. Bár a horvát reformátorok munkája csak átmenetileg volt sikeres, irodalmi

² Lásd: <https://www.burgenland.at/verwaltung/land-burgenland/die-volksgruppen-des-burgenlandes/> A burgenlandi népcsoportmédiák példájaként lásd: <https://volksgruppen.orf.at/magyarok/>

³ Lásd: <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/themen/volksgruppen/volksgruppen-foerderung.html> (2024. júl. 1.)

⁴ Lásd: „Kurzer Abriß der Geschichte der kroatischen Volksgruppe” [A horvát népcsoport történetének rövid áttekintése]: <https://hkd.at/deutsch/burgenlandischen-kroaten/geschichte-der-burgenlandischen-kroaten/>

eredményeik mégis a burgenlandi horvát írásbeliség kezdetét jelentik, mely első virágkorát viszont az ellenreformáció idején élte, amikor a 18. században a horvát származású püspökök és a jezsuiták horvát nyelvű vallási és oktatási műveket juttattak el a szélesebb közönséghez. Különösen az 1805-től megjelent évkönyv alakú kalendáriumok örvendtek nagy népszerűségnek a lakosság körében, és jelentősen hozzájárultak a burgenlandi horvát írásbeliség elterjedéséhez és megszilárdulásához. A burgenlandi horvát irodalom is a századforduló táján élte első fénykorát Mate Meršić-Miloradić pap műveinek köszönhetően. Az általa 1903 óta kiadott *Kalendar Svete Familije* [A Szent Család naptára] című parasztnaptárban egyedülálló és addig páratlan költői életművet hozott létre, és a burgenlandi horvátok kiemelkedő költőjévé vált. Ő írta a *Hrvat mi je otac* című burgenlandi horvát himnusz szövegét is. A 20. század első fele politikailag és történelmileg mozgalmas időszak volt: Burgenland első világháború utáni létrejötte, az ezzel járó változások az osztrák iskolarendszerben, a német nyelv államnyelvként való megerősödése, valamint a nemzetiszocialisták hatalomátvétele, az ezt követő, kisebbségekkel szembeni elnyomás, a második világháború és annak következményei mindhárom burgenlandi népcsoport számára súlyos következményekkel jártak (Schlag 2021, 15–60).

A következő mérföldkövek azonban fontosak voltak a horvát népcsoport fejlődése és mindenekelőtt összetartozása szempontjából: 1910-ben megalakult a *Naše novine*, a burgenlandi horvátok első újságja, amely rövid megszakításokkal és különböző neven ma is megjelenik, jelenleg *Hrvatske novine* néven. 1929-ben újjáalakult a Horvát Kulturális Egyesület, 1934-ben Bécsben megalakult a Horvát-Burgenlandi Kulturális Egyesület, 1948-ban pedig szintén Bécsben a Horvát Akadémiai Klub. Ennek ellenére Burgenland szovjet csapatok általi megszállása, amely az 1950-es évekig tartott, a gazdasági válság, valamint az anyanyelvi oktatás megszüntetése az állami iskolákban tovább nehezítette a burgenlandi horvátok helyzetét. Végül 1955-ben a bécsi államszerződés 7. cikkében rögzítették a burgenlandi horvát kisebbség jogait, és részben alkotmányos státuszba emelték őket.

A hatvanas évek közepén, a bécsi és grazi iparosítás erősödésével sok horvát, akik addig hagyományos mezőgazdasággal foglalkoztak, ipari munkát vállalt. A burgenlandi munkaerő mintegy huszonöt százaléka immár a városi központokba ingázott – és a mai napig ezt teszi, szakítva a falusi hagyományokkal. Ez a régi horvát nagycsalád, a horvát faluközösség válságához vezetett. Nagy részük számára a szülői közösség hétvégi lakóhellyé válik (Darabos 2021, 93–106).

Az 1980-as évek elején a horvát népcsoport kisebb reneszánszát élte, amelyet főként az aktivisták új generációja kezdeményezett. A Horvát Akadémiai Klub

által évente megrendezett Horvát Ifjúsági Napok ennek az új mozgalomnak a találkozási és kibontakozási pontjává vált. Großwarasdorfban/Veliki Borištofban a KUGA (Kulturna zadruga) újjáélesztette az ifjúsági kultúra színterét, és néhány éven belül a modern, nem kizárólag folklorisztikus kisebbségértés központjává vált. A népcsoport ezen új, tudatos és kritikus nemzedékének köréből több horvát nyelvű rock- és popegyüttes, egy kiadó és számos kulturális kezdeményezés született.⁵ A nyomtatott sajtó területén a horvát népcsoportnak két nagy hetilapja van, valamint két magazinja, amelyek széles olvasótáborral rendelkeznek, továbbá számos horvát vagy kétnyelvű egyesületi újság. A médiumok többsége természetesen ma már online is elérhető (lásd Tyran 2021, 107–116; Novak 2023, 63–71).

A burgenlandi magyar népcsoport

A mai Burgenland magyar ajkú lakossága történelmileg különféle társadalmi rétegekre tagolódott. Egyrészt jelen voltak a társadalmilag és gazdaságilag meghatározó magyar nemesi családok, mint az Esterházyak, a Batthyányak és az Erdődyek, valamint a városokban élő magyar nyelvű vagy magyar nemzetiségi kötődésű kispolgárság. Másfelől ott voltak a „kisnemesi” parasztok, akik elsősorban Közép- és Dél-Burgenlandban éltek, valamint az észak-burgenlandi gazdaságok földművesei, akik társadalmilag perifériára szorított, úgynevezett „Biereschek” vagy béresek voltak, s napszámosként dolgoztak. Emellett a burgenlandi magyarok vallási alapon is megosztottak voltak: léteztek – és a mai napig is léteznek – katolikus, evangélikus és református közösségek. A különböző regionális, társadalmi és nem utolsósorban vallási csoportokra való elkülönülés okozta, hogy a burgenlandi magyar nyelvcsoporthoz mintegy 25.000 tagja a 20. század első felében nem tudott közös csoportidentitást kialakítani (Baumgartner 2021, 14). 1921-ben megalakult Burgenland, ami drasztikus változást jelentett az ebben a régióban élő magyarság részére, hiszen a domináns többségi szerepét elvesztve kisebbségi helyzetbe került. Míg korábban a magyar volt a legfontosabb nyelv a régióban, ettől kezdve a német vette át a többségi nyelv szerepét. Számos családot elvált az új határ, és a magyar közszolgálatban dolgozó tisztviselők, tanárok vagy tudósok többsége Magyarországra költözött, ami a

⁵ A horvát népcsoport többségi társadalomban való ismertsége szempontjából kulcsfontosságú tényező, hogy olyan híres, Ausztria-szerte ismert személyiségek nyíltan felvállalják burgenlandi-horvát gyökereiket, mint a ma már elhunyt Willi Resetarits („Ostbahn Kurti”) énekes, vagy a testvére, Lukas Resetarits kabaréművész és színész, valamint a későbbiekben még említésre kerülő Thomas Stipsits kabaréművész.

burgenlandi magyarok számának jelentős csökkenését eredményezte. 1920-ban 24.899 fővel még a tartomány lakosságának 8,4 százalékát tették ki, de már három évvel később 15.224 fővel csak 5,3 százalékát. Becslések szerint az első köztársaság (1918–1938) idején Burgenlandban a magyarul beszélők száma 30–40 ezer körül volt (Somogyi 2021, 173). Azonban a második világháború után ismét csökkent a magyarok száma: a hagyományosan két-, illetve többnyelvű burgenlandi zsidók és romák elűzése és meggyilkolása miatt a burgenlandi magyar nyelvcsoporthoz is súlyos veszteségeket szenvedett. 1945 után csak néhány észak-burgenlandi tanya körül és a közép- és dél-burgenlandi egykori kismemesi településeken maradtak meg működő magyar nyelvű közösségek. Ezek azonban egymástól elkülönülten éltek – részben a fent említett szociális okok miatt, részben pedig az osztrák támogatás hiánya miatt. Az 1955-ös államszerződés 7. cikkében a burgenlandi horvátok és a karintiai szlovének számára megállapított kisebbségi jogok kezdetben nem vonatkoztak a burgenlandi magyarokra. Ennek következtében a magyar népcsoport egyértelmű hátrányba került az oktatás, a média és a politika területén. Nem volt elhanyagolható tényező az sem, hogy a magyar nyelv önmagában gyanúsnak és megbélyegzettnek számított Ausztriában abban az időben, mert a szomszédos, immár szocialista uralom alatt álló ún. keleti blokkhoz tartozó ország nyelve volt. Ennek eredménye – az egyre fokozódó asszimiláció és a népcsoporton belüli átfogó nyelvvesztés mellett – a népcsoport életének a magánszférába való áthelyeződése volt. Így a Magyarországtól a vasfüggöny által elszigetelt burgenlandi magyarok kulturális élete az 1950-es és 1960-as években elsősorban az egyházközségekben és helyi egyesületekben zajlott – például egyházi kórusokban, sportklubokban és néptáncsoportokban. 1968-ig tartott, amíg Oberwartban, azaz Felsőőrött megalakult a BMKE – Burgenlandi Magyar Kultúregyesület (Burgenländisch-Ungarischer Kulturverein BUKV) azzal a céllal, hogy egyesítse a hagyományosan megosztott burgenlandi magyar népcsoportot. Az ezt követő években további egyesületek jöttek létre, amelyek az ifjúsági munkára, valamint a magyar nyelv és kultúra megőrzésére összpontosítanak, mint az UMIZ – Magyar Média és Információs Központ (Unterwart/Alsóőr), a KBMKE – Közép-burgenlandi Magyar Kultúregyesület (Oberpullendorf/Felsőpulya) és a legutóbbi, az Észak-burgenlandi Magyar Kulturális Egyesület (Weiden am See/Védeny). Bár az egyesületek tevékenységei között többnyire folklórprogramok (néptánc, kóruséneklés) és nyelvtanfolyamok szerepelnek gyerekek és felnőttek számára, valamint alkalmanként különböző tematikájú nyári gyermektáborok, a népcsoport ennek ellenére továbbra is az elöregedéssel, az egyre fokozódó nyelvvesztéssel és az asszimilációval küzd (bővebben lásd Erlinghagen 2023, 50–53).

Itt egyértelmű különbséget láthatunk a horvát népcsoporttal való összehasonlítás alkalmával, amely nagyon korán kezdett szerveződni, egyesületeket alapítani – nemcsak Burgenlandban, hanem Bécsben is –, és a többségi társadalom felé viszonylag összetartónak mutatkozni, bár pártpolitikai vonalak mentén. Ebben a tekintetben a társadalmilag viszonylag homogén összetételük – a magyarokkal ellentétben – mindenképpen előnyös volt a számukra.⁶ Emellett a burgenlandi magyaroknak ugyanazokkal a kihívásokkal kellett megküzdeniük, mint a horvátoknak – mint például az ingázás, a hagyományos faluközösségek felbomlása, az elvándorlás vagy éppen a vegyes házasságok a népcsoport és a többségi társadalom tagjai között, ami még inkább megnehezítette a magyar vagy horvát nyelv továbbadását.

Az 1976-os osztrák népcsoporttörvény bevezetése jelentős változást hozott a magyar népcsoport számára, mivel attól kezdve törvényes joguk volt a magyar nyelvű oktatáshoz és médiához is. Ezenkívül létrehozták az osztrák kancellária által biztosított rendszeres népcsoport-támogatást, és minden népcsoport számára összehívták a népcsoporttanácsokat, amelyeknek az a feladata, hogy a szövetségi kancelláriának nem kötelező érvényű tanácsokat adjon a népcsoportok problémáinak ügyében. 1992-ben a Bécsben élő magyarokat is a magyar népcsoport részeként ismerték el, ami újra felvirágoztatta a magyar népcsoport hagyományos megosztottságát.

A horvát és a magyar népcsoport az irodalomban

Kisebbségi helyzetben számos különböző aspektus összefüggésében fontos szerepet játszik a kisebbséget érő külső hatások vagy a többségi társadalom felőli megítélése. Az egyik ilyen szempont a kisebbséget tematizáló művészi vagy irodalmi alkotások, mind a kisebbségi kultúrán és irodalmon belül, mind azon kívül. Igen tanulságos lehet egy népcsoport reprezentációjának formáit elemezni a többségi társadalom irodalmában. Ezért a következőkben négy olyan regényt vizsgálunk, amelyek németül jelentek meg, és mindegyik kiterjedt recepcióval rendelkezik a régióban, kettő közülük országos, osztrák bestseller lett. Két regionális krimiről van szó – ez a műfaj jó ideje nagy népszerűségnek örvend a német nyelvterületen – és két regényről, amelyek a humoros regény-

⁶ Míg a horvát népcsoportnak jelenleg nagyjából tíz egyesülete van, amelyek között a népcsoport-támogatás keretében rendelkezésre álló pénzeszközök megoszlanak, addig a magyar népcsoporton belül kb. negyven egyesület működik, amelyek közül egyesek egymással versengenek. Ezek negyede Burgenlandban tevékenykedik (lásd <https://rolunk.at/nepcsoportunk/>).

irodalom műfajába tartoznak. Tehát nem a magasirodalommal foglalkozunk, hanem a népszerű szórakoztató irodalommal; a könyvek eladási száma messze meghaladja a magasirodalomét, és a közkedvelt magazinok, újságok és televíziós műsorok is tárgyálnak róluk. Tudjuk, hogy az irodalomnak kétségtelenül jelentős kommunikációs funkciója van a „másikkal” való szembesülés interkulturális folyamatában. „Az irodalmi szövegek, amelyekben idegen világok képei jelennek meg, és idegen perspektívákat kell felvenni, különleges szerepet játszhatnak az interkulturális kompetencia fejlesztésében, mivel sokféle lehetőséget kínálnak a kultúrák közötti megértés elősegítésére” (Becker 2007, 3). Sőt, azt is állíthatjuk, hogy az irodalom valójában képes „az előítéletek, képzeletek és sztereotípiák lebontására, az attitűdök megváltoztatására és a perspektívák lebontására” (Becker 2007, 224). Az imagológia különböző fogalmait ismerjük, mint például az „image/s” vagy „mirage/s” kifejezést, ami alatt az irodalmi szövegekben megnyilvánuló, gyakran hamis, torz vagy épp sztereotip elképzeléseket és véleményeket értjük „valakiről”. Különbséget tehetünk statikus és dinamikus képek között, amelyek vagy hosszú időn keresztül hatnak, mint a mentalitások, vagy hibrid terekben jönnek létre, amelyekben a kommunikáció közvetlenebb, gyorsabb a különböző médiumok és technológiák széles skálájának köszönhetően és ezért a tartalmak könnyebben változtathatók, azaz dinamikusabbak (Grabovszki 2011, 117–154). Az irodalom azon képességével kapcsolatban, hogy a kollektív emlékezet szintjén és ezáltal a kollektív és az egyéni identitásképzés folyamatában is részt tud venni, Erll hangsúlyozza, hogy „minden műfajú szöveg, mind a népszerű »triviális irodalom«, mind a kanonizált »magasirodalom« a kollektív emlékezet médiumaként szolgált és szolgál ma is” (Erl 2005, 249). Ennek megfelelően az ún. triviális, illetve szórakoztató irodalom különösen alkalmas a kisebbségek irodalmi reprezentációinak és hatásainak tanulmányozására.

A tanulmányban összehasonlításra kerülő művek a következők: Johanna Sebauer *Nincshof* (2023), Christine Grän – Hannelore Mezei *Glück im Burgenland* [Boldogság Burgenlandban]⁷ (2021), Thomas Stipsits *Eierkratzkomplott* [Tojánhímzés-összeesküvés]⁸ (2022) és Michaela Frühstück *Teta Jelka überfährt ein Hendl* [Jelka néni elüt egy csirkét] (2015). Az első kettőben a magyar

⁷ A cím szójáték: egyrészt arra utal, hogy a boldogság Burgenlandban található, másrészt a német boldogság szó (Glück) itt a főszereplő családneveként funkcionál, vagyis a cím így is olvasható: Glück úr Burgenlandban.

⁸ A cím a horvát népcsoportban elterjedt húsvéti tojánhímzés hagyományára utal, amely a magyar népcsoportra is jellemző.

népcsoportra való utalások találhatóak, az utolsó kettő pedig a horvát népcsoportot tematizálja. Itt látszik már az első nagy különbség: a magyar népcsoport csak utalások szintjén vagy egyes mellékszereplők formájában jelenik meg a könyvekben, miközben a horvát népcsoport esetén a nyelv, az életmód, a kultúra meghatározó elemek a regények tartalmi és nyelvi kialakításában.

Johanna Sebauer, aki a Fertőzug (Seewinkel) nevű kistérségben nőtt fel, jól ismeri a burgenlandi mesemondás hagyományát, ahogy az a horvát és magyar közösségekben elterjedt volt, és ismeri az ország magyar történelmét, különösen a Fertőzugban élő „béreseket” történetét. *Nincshof* című regénye egy kis fiktív fertőzugfaluról szól, amely mindent megtesz azért, hogy feledésbe merüljön, ahogyan egykor – a legenda szerint – már megtörtént. Sebauer regényében egy harmadik személyű/heterodiegetikus elbeszélő meséli el a történetet főként két nő szempontjára fókuszálva, akik így a regény főszereplőivé válnak: a több mint hetvenéves Erna Rohdiebl, Nincshof lakója, és Isa Bachgasser, egy negyven év körüli dokumentumfilmes, aki férjével és gyermekével Bécsből költözött Nincshofba. Ez a konstelláció már meg is adja a burgenlandi irodalom egyik klasszikus motívumát, a helyiek és az újonnan érkezettek szembenállását. Bár a szövegben számos utalás van arra, hogy Nincshof egykor Magyarországhoz tartozott, hogy a faluban egykor magyarul beszéltek, sőt a falu neve is a magyar „nincs” és a német „Hof” (magyarul: udvar, tanya, birtok) szavakból áll, a műben egyetlen magyar nyelvű szövegrészletet sem találunk. A helyiek nevei még az osztrák fülnek is nagyon németesen hangzanak, és Magyarország csupán az olcsó fogorvosok és szépségszalonok helyeként kerül említésre. Ha viszont – teljesen a Gaál Károly által kutatott magyar népcsoport elbeszélő hagyományának megfelelően⁹ – Erna Rohdiebl nagymamája otthon, védett környezetben – a regényben elbeszélte legenda logikáját követve feltehetőleg magyarul – meséli az unokájának, azaz Ernának a legendát az egykor a világtól teljesen elzárt, a nádas mocsarában megbúvó Nincshofról – matriarchális struktúráival és paraszti életmódjával –, a magyar „béreseket” hagyományát idézi fel az író anélkül, hogy megemlítené őket. Csak a szomszédos Zick, a szintén fiktív falu említésében van intertextuális utalás Klaus Hoffer kétrészes regényére, a *Bei den Bieresch* címűre, amely 2007-ben íródott, és szintén a magyar napszamosok életéből merít, és számos magyar nyelvű szót és szövegrészt, valamint új német–magyar szóalakzatot tartalmaz. Ez a mű azonban egyáltalán nem sorolható a nagyközönség körében ismert és kedvelt irodalom közé, miközben irodalmi körökben

⁹ Lásd Gaál Károly. 1988. *Aranymadár: A burgenlandi magyar falvak elbeszélő kultúrája*. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

kifejezetten elismerően fogadták. Feltételezhető tehát, hogy Sebauer nagyon is tudatosan épített be regényébe elemeket a burgenlandi magyar történelemből, de csak utalásszerűen, gyakran mintegy mellékesen, mellékmondatban említi őket. Felmerül a kérdés, hogy miért van ez így: Sebauernek nincs nyilvánvaló kapcsolata a magyar népcsoporttal, ismeretei a burgenlandi magyarságról „akadémikusnak” tűnnek abban az értelemben, hogy tisztában van a burgenlandi magyar történelemmel, mint egy elemmel a sok közül, de nem akar vagy nem tud hidat építeni a jelenleg Burgenlandban élő magyarsághoz és annak kultúrájához, mindennapjaihoz. Így nem találunk a szövegben olyan magyar elemeket, amelyek magából az elbeszélésből szervesen adódnának, még akkor sem, ha a fiktív falu magyar–német címadó neve ígéretesnek tűnik.

A *Glück im Burgenland* című regényünkkel Grän és Mezei egy regionális krimi hoznak létre, amelyben a főszereplő, Matrin Glück ezúttal Burgenlandban nyomoz – szintén egy fiktív faluban –, a Fertőtő közelében. A regény meghatározó eleme, hogy egy olyan sorozat része, amelyben a főszereplő, Martin Glück felügyelő mindig más-más osztrák helyszínen nyomoz. Az egyik rész Karintiában, egy másik Salzburgban, Bécsben, Stájerországban és az itt említett Burgenlandban játszódik. Ezért nem meglepő, hogy a regionális krimikre jellemző helyi színezetet olykor elsősorban sztereotípiák révén idézik meg a szerzők. Ez különösen a burgenlandi magyar kultúra ábrázolásában mutatkozik meg. A regényben számos magyar elem található, de ezek elsősorban gasztronómiai elemek: a főszereplők feltűnően gyakran és szívesen esznek magyaros ételeket, amelyeket „tipikusan burgenlandinak” neveznek, az ételek neveit azonban gyakran hibásan írják a regényben. Minden magyar származású szereplő vagy a bűnözőkhöz tartozik – itt egy régi magyar nemesi családról van szó, amelyet a faluközösség még mindig többé-kevésbé tisztel, de amely nemzetközi csempészhálózatot indított –, vagy a roma népcsoporthoz, mint például a pincérnő a kocsmában. A szereplőket is kifejezetten sztereotipikusan írják le – különösen a „tüzes, fekete hajú pincérnőt”, vagy a múltban élő, arrogáns, kőszívű nemest. Érdekes, hogy itt egyrészt nagy hangsúlyt fektetnek a magyar elemek beépítésére, s azokat Burgenland jellegzetességeiként mutatják be, és ez alapján utalnak Burgenland magyar történelmére. Szinte minden magyar név hibásan van írva, és egyértelmű, hogy itt olyan sztereotípiákat reprodukálnak, amelyek egy felületen, kívülről történő rátekintés eredményei.

Ezzel szemben az *Eierkratzkomplott* olyan regionális krimi, amelynek legfontosabb alkotóeleme az, hogy a főhős, Sifkovits nyomozó – a regény szerzőjéhez hasonlóan – maga is a horvát népcsoport tagja. Az eredmény egy a Stinatzban élő burgenlandi horvátok korabeli életmódjának hiteles-humoros, mégis

alapvetően pozitív leírása. A könyvben számos horvát nyelvű szövegrészletet találunk, van, amelyiket fordítással, de szerepel benne fordítás nélküli rész is. Aztán vannak utalások arra, hogy a németül közölt párbeszéddek horvátul folynak, így a regény a többnyelvűség ábrázolásának különböző formáit is hozza. Emellett a regény betekintést nyújt a hagyományokba és a szokásokba, valamint a burgenlandi horvátok belső dinamikájába is – mint amikor megemlíti a népcsoporton belüli különböző politikai és más világnézeti csoportosulásokat. A könyv egyéb elemei is azt a benyomást keltik, hogy egy ismeretlen világba kapunk exkluzív betekintést egy bennfentes perspektívából: az elbeszélés után egy horvát specialitás receptje olvasható, amelyet egy horvát nagymama süt a regényben, egy szójegyzék, amely a regényben használt burgenlandi dialektusban használt kifejezéseket fordítja le németre, és egy olyan részlet német fordítása, amely a regényben csak burgenlandi horvátul hangzott el. Nyilvánvaló, hogy a szerző itt egy széles célközönséget szólít meg, akiknek egy humoros krimi keretein belül akarja közelebb hozni a szerethetően sajátos burgenlandi-horvát világot. És ez többek között azért működik olyan jól, mert az előző krimivel ellentétben itt teljesen más az írói perspektíva: Stipsits egy népcsoport tagja, aki a saját népcsoportjáról ír, és így egy teljesen más, hitelesebb és természetesen ebben az esetben pozitívabb színezetű képet ad a népcsoportról. Ez a könyv ráadásul bestsellerré vált, különösen azért, mert szerzője egyben kabaréművész és színész is, akit egész Ausztriában ismernek. Számos filmes és televíziós fellépése, valamint az osztrák színpadokon kabaréművészként való szereplései mellett regionális krimik szerzőjeként is hírnevet szerzett magának: az itt tárgyalt könyv a harmadik a négy „Stinatz-krimi” közül. A krimik mindegyikében az úgynevezett „fejkendőmaffia” játszik kulcsszerepet a bűnügy megoldásában. Ők a felügyelő burgenlandi-horvát nagymamája és két barátnője, akik – ahogyan az a burgenlandi-horvát falvakban szokás – kiülnek a házuk előtti padra és beszélgetnek. Ezt egy tipikus klisé Stipsits kissé parodizálva felváltja regényében, de ugyanakkor a falusi kultúra alapvető részeként mutatja be ezt a gyakorlatot. Mindez többek között azért is működik kiválóan, mert éppen ez a – szerző által jó ismert – gyakorlat a horvát közösség jellemzőjeként szerves részévé válik a történetnek, és nem csupán sztereotip háttérelemként vagy karakterjegyként szolgál. Míg az előző krimiben a megközelítés mindenhez, ami magyar, kívülről – elsősorban a konyhaművészetben keresztül – történik, és ezért klisék sorozatának tűnik, addig Stipsits képes kreatívan bánni a saját népcsoportjáról szóló klisékkel.

Michaela Frühstück a *Teta Jelka überfährt ein Hendl* című regényével szintén sikeres volt, de nem ugyanilyen mértékben. A cselekmény Kroatisch-

Minihofban vagy Mjenovoban, egy valóban létező kis faluban játszódik a Burgenlandban húzódó osztrák–magyar határon, és a cselekmény az 1920-as évek közepén kezdődik, majd az 1970-es évek elejéig tart. A falu, közvetlenül a vasfüggöny mellett áll – a vágyakozás finis tereuma –, mókás figurák élnek itt, mint a két főszereplő, Jelka, a postásasszony és legjobb barátja, Szabó Margit, aki asztalos és „történetíró”. Bár magyaros hangzású neve van, mégis a horvát népcsoporthoz tartozik, ami nem meglepő, különösen azért, mert a Magyar Királyságban élő horvát kisebbség hajdanán gyakran magyarosította vezetéknevét. A burgenlandiak 20. század eleji Amerikába vándorlása, a falubeliek nem éppen mindennapi, humoros jelenetei, valamint Margit és Jelka barátsága áll a regény középpontjában. Ugyanakkor a mű a horvát népcsoportot szeretetteljesen és bensőségesen ábrázolja. A többi műnél jóval elgondolkodtatóbb hangvételű regényben a szerző itt olyan témákat is érint, amelyek meghatározóak voltak Burgenland számára – többek között az életet a vasfüggöny mellett. Egy magyar származású sekrestyés mellett azonban egy kvázi horvát párhuzamos világ ábrázolásáról van szó, mely a nyelvi kivitelezésben is tükröződik a fordítás nélkül maradó horvát nyelvű részek és szavak formájában. Bár a regény könnyen befogadható, illetve követhető a burgenlandi-horvát hagyományok ismerete nélkül is, Stipsits krimijével ellentétben Frühstück nem él azzal a lehetőséggel, hogy saját burgenlandi-horvát világát teljesen felfejtse az olvasók számára. Nem kapunk részletes magyarázatot a horvát népcsoport hagyományairól és sajátosságairól, nincs szójegyzék, nincsenek fordítások. Miközben tehát Stipsits kézen fogja az olvasót, és tudatosan bemutatja a burgenlandi-horvát világot, Frühstück szintén hiteles betekintést nyújt a népcsoport kozmoszába anélkül, hogy bizalmaskodó lenne, mert végül mégis kissé idegennek hagyja az olvasó számára világukat a hiányzó fordítások, magyarázatok miatt.

A perspektíva kérdése

Amikor a vizsgált regényekben a horvát népcsoportról esik szó, akkor többnyire belső nézőpontból történik a rátekintés: a szövegnek szerves része a népcsoport kultúrája, a horvát nyelv és a burgenlandi horvátok története. Amikor a magyar népcsoportról van szó, az olvasó nem találkozik vele, legfeljebb csak célzás vagy utalás formájában. És gyakran még akkor sem magáról a népcsoportról van szó, hanem a burgenlandi magyar történelemről, a magyar elődökről vagy leginkább a határ menti magyarországi életéről – a hidegháború idején vagy a jelenben. Maga a magyar nyelv is sokkal kevésbé van jelen, mint a horvát.

A német nyelvű irodalom a népcsoportok életének valóságát tükrözi. Míg a horvát népcsoportot a többségi társadalom jelenvalóbbnak, kulturálisan színe-sebbnek, korosztályilag összetettebbnek és politikailag aktívabbnak érzékeli, addig a magyar népcsoportot elsősorban a közép- és dél-burgenlandi településeken vélik jelenlévőnek, mint egy kicsi, inkább idősebb, főleg a folklór (azaz a néptánc, énekkar, konyhaművészet) terén reprezentált csoportot. A magyar népcsoportról vagy inkább az ausztriai magyarságról alkotott képet mindenekelőtt a 20. századi történelem és Ausztria jelenlegi politikai-gazdasági viszonya, vagy a szomszédos országhoz való személyes viszonyok dominálják. Nincsenek népszerű és ismert személyiségei, hiányzik az aktív fiatal generáció, a rockzenészek, a modern zenei fesztiválok és a kulturális kezdeményezések, amelyek a többségi társadalom számára releváns témákkal foglalkoznak népcsoport-specifikus szemszögből¹⁰ – mindaz tehát, ami a burgenlandi horvát népcsoport szempontjából adott. Így az osztrák, illetve a burgenlandi német nyelvű irodalomból is hiányoznak azok a hangok, amelyek képesek lennének hiteles képet nyújtani a magyar népcsoportról. Ennek több okból is jelentősége lenne: egyrészt növelné a népcsoport láthatóságát a többségi társadalomban, másrészt azokat a népcsoporttagokat is elérné, akik már nem tudnak elég jól magyarul ahhoz, hogy magyar nyelvű irodalmat olvassanak, miközben lehetőséget adna az identifikációhoz, harmadrészt pedig kiegészítené a népcsoport meglévő magyar nyelvű irodalmát. Mert ha a burgenlandi magyar nyelvű irodalmat olvassuk, akkor főként az idősebb generációk hangjával találkozunk egy olyan nyelven, amelyet ma már alig beszélnek a népcsoportban – a burgenlandi magyar tájszólást –, és akik egy olyan életről mesélnek, amely már idegen a fiatal generációk számára (lásd Erlinghagen 2023, 53–62). Végül a német nyelvű szórakoztató irodalom is lehetőséget kínál arra, hogy hozzájáruljon a magyar népcsoport többségi társadalomban kialakuló képének (pozitív) formálásához – legyen az humoros vagy komolyabb hangnemű szövegek formájában.

Irodalom

Baumgartner, Gerhard. 2021. Mit gespaltener Zunge: Sprachgruppen im Burgenland 1921–2021. In *Burgenland schreibt Geschichte 1921–2021, Band 2*. 11–30.

¹⁰ Ennek egyik példája az *Ich widme meine Erinnerungen den Menschen dieser Welt...* című előadás, amely két burgenlandi horvát nő ellenállási tevékenységéről szól, és Hanna Sturm önéletrajzán, valamint a Käthe Sassóval készült interjún alapul. A darabot Joško Vlasich és Peter Wagner állította színre, az előadás kétnyelvű és több burgenlandi helyszínen játsszák (lásd <https://www.youtube.com/watch?v=bmmYbWcZtxg>).

- Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung (Rathkolb, Oliver – Polster, Gert – Steiger-Moser, Susanna – Kirchknopf, Johann – Burgstaller, Rosemarie).
- Becker, I. H. 2007. Vorwort. In *Dialoge zwischen den Kulturen, Interkulturelle Literatur und ihre Didaktik*. Diskussionsforum Deutsch, Band 24, Hohengehren: Schneider Verlag (Becker, I. H.).
- Darabos, Norbert. 2021. Die politische Geschichte der Burgenlandkroaten: Zwischen Tradition und Assimilation. In *Burgenland schreibt Geschichte 1921–2021, Band 2*. 93–106. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung (Rathkolb, Oliver – Polster, Gert – Steiger-Moser, Susanna – Kirchknopf, Johann – Burgstaller, Rosemarie).
- Erlinghagen Erika. 2023. A burgenlandi magyar irodalom (feltételezett) hiányáról. *Szépirodalmi Figyelő* (5): 50–62.
- Erl, Astrid. 2005. Literatur als Medium des kollektiven Gedächtnisses. In *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft*. 249–276. Berlin: VERLAG (Erl Astrid-Nünning Ansgar).
- Grabovszki, Ernst. 2011. *Vergleichende Literaturwissenschaft für Einsteiger*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau.
- Novak, Lydia. 2023. A burgenlandi horvátok kultúrája, irodalma és médiavilága. *Szépirodalmi Figyelő* (5): 63–71.
- Schlag, Gerald. 2021. Das Burgenland von seiner Entstehung bis zur ‚Auflösung‘ 1938. In *Burgenland schreibt Geschichte 1921–2021, Band 1*. 15–60. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung (Rathkolb, Oliver – Polster, Gert – Steiger-Moser, Susanna – Kirchknopf, Johann – Burgstaller, Rosemarie).
- Somogyi, Attila. 2021. Die burgenländischen Ungarn: Ein historisch-geographischer Überblick. In *Burgenland schreibt Geschichte 1921–2021, Band 2*. 155–186. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung (Rathkolb, Oliver – Polster, Gert – Steiger-Moser, Susanna – Kirchknopf, Johann – Burgstaller, Rosemarie).
- Tyran, Katharina. 2021. Politische und gesellschaftliche Wendungen, Errungenschaften und Umbrüche: Die burgenlandischen Kroatinnen und Kroaten ab den 1990er-Jahren. In *Burgenland schreibt Geschichte 1921–2021, Band 2*. 107–116. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung (Rathkolb, Oliver – Polster, Gert – Steiger-Moser, Susanna – Kirchknopf, Johann – Burgstaller Rosemarie).

HUNGARIAN AND CROATIAN ETHNIC GROUPS IN THE REGIONAL BURGENLAND LITERATURE

In Burgenland, located in eastern Austria, there are three indigenous minorities recognized by the state: the Hungarian, Croatian, and Roma ethnic groups. Each of these ethnic groups has its fiction, nevertheless, they are little known to the general public since they are insignificant and thematically quite specific. At the same time,

the German-language literature of the region, which reaches a much wider audience, often presents and thematizes these ethnic groups, their culture, and their language. The study compares four novels in which the Burgenland Hungarian or Croatian ethnic groups are featured. This makes visible the various literary representations, treatment of clichés, and the images of the two ethnic groups in the majority society. *Keywords:* Burgenland regional literature, Hungarian ethnic group, Croatian ethnic group

MAĐARI I HRVATI U REGIONALNOJ KNJIŽEVNOSTI BURGENLANDA

U Bugarlandu, koji se nalazi u Istočnoj Austriji, žive tri domicilne, od strane države priznate manjine: Mađari, Hrvati i Romi. Iako sve tri zajednice poseduju svoju literaturu, široka čitalačka publika nije upoznata sa njima, pošto su zanemarljive po obim, a tematski dosta specifične. Istovremeno, regionalna književnost na nemačkom jeziku, koja ima veću publiku, često predstavlja i tematizuje te nacionalne zajednice, njihovu kulturu i jezik. U radu se upoređuju četiri romana, u kojima su akteri Mađari i Hrvati iz Burgenlanda, čijim posredstvom postaju vidljive razne literarne reprezentacije, odnosi prema klišeima, kao i postojeće slike o tim nacionalnima zajednicama u većinskom društvu.

Gljučne reči: regionalna književnost Burgenlanda, nacionalna zajednica Mađara, nacionalna zajednica Hrvata

A kézirat beérkezésének ideje: 2024. aug. 1.

Közlésre elfogadva: 2024. okt. 10.